

חגי כנען וארם גרשוני: שאלות ותשובות

הטקסט שלהלן מקורו בהתכתבות בין הפילוסוף פרו' חגי כנען לבין הצייר ארם גרשוני, במסגרת דיאלוג מתמשך ביניהם אודות תהליך הציור, ומתוך הכנות לספר שעדיין בכתובים. השיחות בין חגי לארם התקיימו בעיקר בסטודיו של ארם, בעל־פה, לעיתים בזמן שארם מצייר וחגי צופה בתהליך הציור. ברגע מסוים בדיאלוג הזה, וכהשלמה שלו, שלח חגי לארם גם מספר שאלות בכתב, וארם השיב עליהן באותה דרך. שאלות ותשובות אלו מובאות פה כלשונן, ללא כל עריכה או תוספות.

חגי: שאלת האמת: האם למושג "אמת" יש משמעות מבחינתך כאמן? כצייר? האם מבחינתך המושג "אמת" רלוונטי לציור שלך ובאיזה אופן?

ארם: התשובה לשאלתך היא בפירוש כן. כן מהדהד. אם כי בהיותי צייר, כלומר בראש ובראשונה בעל מלאכה ולא הוגה דעות או פילוסוף מקצועי, יש לי מושג אינטואיטיבי ומאוד לא מגובש בקשר לשימוש שלי במילה "אמת" כאמת־מידה משמעותית הציור שלי. אני בהחלט חושב על הציור שלי כסוג של "ורזם", ואני מעוניין הציור שלי יהיה אמיתי, "ירגיש" אמיתי, ואני שופט את ההצלחה או אי־ההצלחה שלו לפי הקריטריון הזה. עד כמה הציור הוא אמיתי. אבל למה כוונתי בזה שהציור הוא אמיתי — שלא לדבר על מה בדיוק הופך אותו לכזה — קשה לי מאוד להסביר. אני חושב שאנחנו כולנו מזהים את זה כשאנחנו פוגשים בזה.

בוודאי שאין לבלבל את האמיתי עם האשליתי. לא מדובר ב"הטעיית העין" (Tromp-L'oeil) שמייצרת ז'אנר של ציור שאין לי הרבה עניין בו. אני מתעניין ב"השהיית הספק" (נכון יותר היה לתרגם השהיית אי האמון). כלומר אני מאמין שהציור יכול להיות אמיתי רק אם הצופה מוכן מרצונו לקבל את היות ה"עולם" שבציור (אף שהוא יודע בוודאות שבסך הכל מדובר במשטח שמשחה צבעונית כלשהי מרוחה עליו באופן כזה או אחר) והדבר אינו נכפה על הצופה באמצעות מניפולציה.

אני כורך גם את מושג "האמת" עם מושגי "היופי", ואפילו "הטוב" (נאו־פלאטוניזם?). אבל נוח לי יותר להתרכז באמת כמה שמוביל את השילוש הזה. האמיתיות היא הקריטריון. *אגב, גם דיויד גרייבס בספרו עוסק הרבה במושג האמת, הן בתזה המרכזית שלו, והן הפרק המוקדש לעבודה שלי. אני מניח שכבר עינת קצת.

חגי: דיברנו קצת על איך אתה חושב על תימות מרכזיות בציורים: דברים אורגניים, חפצים מעשי ידי אדם, פורטרטים, נופים. תוכל לומר משהו על איך אתה מבין מהו נושא לציור ומה יחסך לנושאים השונים? בהקשר זה, ואפרופו התבוננות היום בציורים של ורמיר, אני פתאום שם לב שהנושאים שאתה מצייר לא נמצאים בתנועה, שלמעשה אין תנועה בציור שלך. האם זה נכון, לדעתך? פתאום זה היה לי קצת מוזר שהרי תנועה והשתנות כל כך מהותיים לתחום הנראה. מה יחסך, כצייר, אל ההשתנות והתנועה של הדברים? באיזה אופן הם רלוונטים לך?

אָרם: אני חושב שהנושא האמיתי של הציור הוא החוויה של עשיית הציור, ולא "הדברים" שרואים לכאורה בציור. והחוויה של עשיית הציור היא גם (אבל לא רק) ההתבוננות. ההתבוננות היא במהותה התגובה שלנו לאור, לאנרגיה המקיפה אותנו, הנגלית לנו רק כשהיא פוגשת בחומר. כלומר כצייר אני מתעניין בעיקר באופן שבו אובייקטים (וסביבתם) מחזירים ומשברים את האור. למעשה, מבחינת ההתבוננות הטהורה, אין כלל אובייקטים וסביבה, אלא רק תופעות "כתמיות", "שטוחות", מופשטות.

אני חושב שמכאן נגזר גם היחס שלי לתנועה. אני חושב שהאבחנה שלך היא נכונה, אין כמעט ניסיון לצייר תנועה בציורים שלי (למעט תנועות רפטטיביות, או איטיות מאד, כמו נשימה, תנועת גלי הים, תנועת העננים בשמיים, וכיו"ב). קודם כל, הציור מהתבוננות הוא מעשה איטי וממושך (בניגוד גמור לצילום, למשל) והשאפה לדיוק בו אינה עולה בקנה אחד עם תנועה ושינויים מהירים. למעשה, הפרקטיקה הציורית שלי איטית עד כדי כך שאני מדמיין לפעמים שהיא מאיטה באופן כלשהו את ה"מטבוליזם" המנטלי שלי עד כדי כך שאני מסוגל להבחין בתנועת איטיות ביותר, כך שמנקודת ההשקפה שלי הכל, למעשה, נמצא בתנועה. גם החפצים הדוממים על השולחן, בציור שאנחנו מציירים ביחד, לדוגמא — ואף השולחן עצמו — הם בתנועה.

בנוסף, הציור, בסופו של דבר, הוא סטטי, אבל מעשה הציור, המוליד את הציור, הוא במהותו תנועה, התנועה שלי עם המכחול והצבע אל ועל פני השטח של הציור, ואל מול המודלים שלי. תנועת העין, ותנועת היד (והגוף שמאחוריה). הציור הוא עקבות התנועה הזו, ואני מעוניין לשים את התנועה הזו במרכז, במידה רבה, ומרגיש שאם האובייקטים המתוארים בציור נמצאים גם הם בתנועה לכאורה, זה מסתיר ומעכיר את התנועתיות שבציור. כך שלמעשה, הרתיעה וההסתייגות שלי מתנועה בציור הן אותן רתיעה והסתייגות שלי מדרמה ומנרטיב בציור. גם הציורים שאני הכי אוהב במוזיאונים, ובמסורת שאני שואב ממנה, הם ציורים שבהם "כלום לא קורה".

חגי: דיברנו על כך שכשאתה מתבונן באובייקט שאתה מצייר, אתה שם בסוגריים את התבנית של "משהו" מסוים, כלי, או פרי, כיכר לחם או פני אדם — וזאת כדי לחשוף נוכחות שהתבנית נוטה להסתיר. בהקשר זה תנועה — פירושה שההווה לא סטטי אלא תמיד מתהווה, ובמובן זה מתאים למחשבה שלך. האם ההתהוות של הדברים בעולם, של הפרי שנרקב, של האדם שמזדקן, או שמצב רוחו משתנה, חשובה לך כמימד של הציור? מזווית אחרת, דיברנו כך שבציור מעניינים אותך היחסים בין אובייקטים, הקונסטלציה השלמה של היחסים. אבל בדרך כלל במציאות היחסים הם לא סטטיים אלא נמצאים בהשתנות. איך זה רלוונטי לציור מבחינתך? אנחנו חיים, למשל, בעולם שהטבע שלו הולך ונהרס — זה עניין שרלוונטי לציור?

אָרם: נדמה לי שכבר עניתי באיזשהו אופן לשאלה הזו פה למעלה. התהליכים שהובילו להיווצרות האובייקט נגלים בהתבוננות אינטנסיבית בפני השטח של האובייקט עכשיו. הציור הוא תמיד ב"עכשיו" (זה נכון במיוחד בציור פורטרטים. ג'ורג' אורוול נהג לאמר ש"עד גיל חמישים כל אחד מקבל את הפרצוף שמגיע לו". אתה ממש רואה את זה כשאתה מצייר פורטרט). ניטשה מדבר על ה"שטוחות" המופלאה של האמנים היוונים הקלאסיים, על כך שהם עסוקים אך ורק בפני־השטח. אני מזדהה עם זה. מכאן שגם אין מקום בציור שלי לכל מיני מסרים והיגדים פוליטיים, ולא משנה כמה הם מעסיקים אותי כאדם. זה יהיה בזבוז משוע.

חגי: איך אתה מבין את הקשר בין הציור שלך למציאות העכשווית? האם הציור הוא מבחינתך גם דרך לגעת/להגיב/להתמודד עם שאלות עקרוניות לקיום העכשווי שלנו — נגיד עם הזוועה והטירוף של הקיום בארץ, או באופן כללי יותר, בעולם פשיסטי, בעולם קפיטליסטי, ניאוליברלי — טכנולוגי? על הסף, אני יודע מדברך שאתה איכשהו שם את המציאות הנושכת בסוגריים כשאת מצייר, אבל אשמח לשמוע איך אתה רואה את הקשר בין להיות צייר כיום לבין מימדים פוליטיים-חברתיים ותרבותיים של המציאות העכשווית.

על הסף, אני מנחש שתמצא בתשובתך לשים בסוגריים את ענייני השעה. למה בעצם? ואיך זה מתקשר לצד נקרא לו ה"סטואי" שבך?

אדם: כאמור, אני לא מייעד לציור שלי שום תפקיד פוליטי, ולא חושב שטמון בו שום מסר פוליטי (אלא אם כן חוסר אמירה פוליטית גם הוא מהווה סוג של אמירה פוליטית). אני מאמין שהניסיון להשפיע על הזירה הפוליטית באמצעות אמנות הוא כמעט מגוחך בחוסר האפקטיביות שלו. ועל הדרך, אמנות שכזו מחמיצה לחלוטין את ייעודה האמיתי, שהוא, בעיניי, להפגיש אותנו עם עצמנו. זוהי כמעט מעילה באמון.

וכן, אני מוצא עזר רב ברעיונות ובערכים הסטואיים, ומנסה לחיות את חיי לאורם כמיטב יכולתי, אבל אין לי כל כוונה מודעת לגלם אותם בציור שלי.

חגי: בשיחה שלנו דיברנו הרבה על ההבנה שלך את הציור כפרקטיקה של שכלול ופיתוח עצמי. תוכל להרחיב על כך מעט?

אדם: כן, אני לא בטוח ש"שכלול" זו בדיוק המילה שהייתי משתמש בה, אבל אני בהחלט מתעניין בציור כמעט אך ורק כפרקטיקה, כצורה של תרגול או אימון. אני מתאמן בציור (בין היתר) כשם שאנשים אחרים מתאמנים ביוגה, מדיטציה, או יריה בחץ-וקשת. הפרודוקטים של האימון הזה – הציורים עצמם כאובייקטים עצמאיים בעולם – הם רק מעין תוצר לוואי של האימון הזה. לכן, כנראה, אני גם מתקשה לחשוב על הייעוד שלהם – פוליטי או אחר – בעולם שם בחוץ, מעבר לספירה הפרטית שלי. למען האמת, רוב הזמן אני כמעט מופתע שמישהו בכלל מוצא בהם עניין.

חגי: בשיחה שלנו על הצד הכלכלי של הציור, אמרת שאתה כמובן מודע ולא מתעלם מקיומו של צד זה, שמאפשר לך להתקיים ולחיות את החיים בהם אתה חפץ, חיים של צייר. עם זאת, למרות המודעות לכורח הכלכלי, נראה כי מה שמעסיק אותך בציור הוא לא התוצרים בעלי הערך הכלכלי, אלא עצם תהליך הציור, התהליך שאתה עובר ושמתרשח בינך לבין עצמך. זה מתקשר לתרגול והפיתוח העצמי עליו דיברת קודם. האם יש גם מובנים של תהליך הציור, שחשובים לך משום שהציור פותח ונותן מקום גם למה שאינו אתה? מה בעצם המקום של (אנשים) אחרים בציור שלך? במילים אחרות, האם הציור שלך קורה רק בינך לבינך, או שהוא בה בעת פונה, מבקש לשתף אחרים במשהו? ואם כן, במה? במה שאתה רואה? במה שאתה יודע על הנראה? האם אתה מבקש להגיד משהו למישהו, להעניק משהו מחכמת הראייה שלך דרך מה שאתה יוצר?

ארים: מתשובתי הקודמת, ברור, אולי, שאין לי תשובה ממשית לשאלה שלך. התשובה הכי נכונה וכנה שאוכל לתת בשלב הזה היא "אני לא יודע". הציור מבחינתי הוא דרך חיים, הדרך שלי לחיות את חיי. הוא הדרך שלי "להעביר את הזמן" במובן העמוק של הביטוי השטחי הזה. אני כמובן שמח ולפעמים אף מתרגש מכך שמישהו מוצא עניין בציור שלי (בודאי ברמה הכלכלית, דבר שמאפשר לי לקיים את אורח החיים הזה). אבל האם אני מצייר בשביל אחרים? אני לא בטוח, ובוודאי שלא עושה את זה במודע. אני לא חושב שאני מנסה להגיד משהו, או שבכלל יש לי משהו להגיד. וגם אם יש, הציור הוא לא המקום להגיד אותו, שם זה רק מפריע. מבחינתי, בתהליך הציור יש רק צופה אחד, שגם הוא אני, והצופה הזה הוא משתתף מאוד חיוני ואקטיבי בתהליך הציור, ובלעדיו אי אפשר לצייר. ולחילופין, כשתהליך הציור נגמר, והציור מתחיל את קיומו העצמאי בעולם, יהיו, אולי, לאותו ציור צופים רבים, אבל אני לא אחד מהם. ולכן אני גם לא חושב עליהם במודע, מכוון אליהם, או מנסה להגיד להם משהו.

For us there is only the trying
The rest is not our business

כמו שאליוט אומר את זה.

במהותו, הציור בשבילי הוא תשומת לב (Attention). ואם, בתשומת הלב שלי הצלחתי לגרום גם לאחרים לשים לב מעט יותר, דייני.